

УДК 001.891:655

Світлана Фіялка,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ "КПІ"

Різноманіття та можливості наукових методів у дослідженнях із теорії та історії видавничої справи та редагування

Розглянуто можливі напрями застосування наукових методів у дослідженнях із теорії та історії видавничої справи й редагування. Особливу увагу приділено таким спеціальним методам, як редакторський аналіз і контент-аналіз.

Ключові слова: науковий метод, редагування, редакторський аналіз, контент-аналіз.

Згідно з вимогами до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій, у праці має бути перераховано використані наукові методи та змістовно визначено, що саме досліджувалося кожним із них [1, с. 3]. Однак щодо статей у фахових виданнях, то редакційні колеги мусять приймати до друку наукові публікації, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми та на які спирається автор; виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена робота; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі [2]. Як бачимо, у наведеному переліку рубрики "Методи дослідження" немає.

Проте редакції деяких фахових видань із соціальних комунікацій, таких як "Наукові записки Інституту журналістики", "Актуальні питання масової комунікації", вимагають від авторів наводити відповідну рубрику. На нашу думку, це вельми слушно, адже будь-яка наука набуває чіткості й обґрунтованості саме завдяки використанню методів дослідження. Це важливо як для студента, який викладає результати власних студій у курсових роботах, дипломних проектах, статтях, так і для більш зрілого науковця.

Тож для кожного вченого одним із провідних чинників успішного досягнення поставленої мети та виконання наукових завдань є вибір методики та методології досліджень. Це повною мірою стосується також і розвідок із соціальних комунікацій, зокрема з теорії та історії видавничої справи й редагування.

Аналіз цих праць свідчить не лише про розширення кола теоретичних і практичних завдань, а й про посилення уваги до методів провадження наукової діяльності у відповідній галузі, оскільки швидкість одержання результатів та їхня якість безпосередньо визначаються обраною методикою дослідження. Однак нерідко фахівці приділяють їй недостатню увагу, послуговуються обмеженим набором наукових методів або ж зазначають ті з них, якими фактично не користувалися. Варто зауважити, що окреслені проблеми стосуються насамперед студентських наукових робіт.

Питання методики та методології журналістознавчих досліджень перебувають у полі зору провідних учених

галузі: В. Різуна, В. Іванова, К. Серажим, В. Лизанчука, М. Хилька, Т. Скотникової, Б. Берельсона.

Мета статті — розглянути різноманіття наукових методів, які доцільно використовувати в дослідженнях із теорії та історії видавничої справи й редагування.

Важлива роль у наукових розвідках редактора-видавця належить загальним методологічним принципам дослідження. Основу майже будь-якої студії становлять діалектичний та системний підходи до наукових пошуків, принципи науковості, цілісності та об'єктивності.

Діалектичний підхід дає можливість вивчити об'єкт дослідження загалом в постійному русі, з урахуванням змін, у процесі його оновлення.

Принципи системного підходу уможливають комплексне студіювання проблеми з огляду на умови соціальної дійсності. Використовуючи його, редактор-дослідник, наприклад, вважає, що кожне видання є елементом системи вищого порядку — усього масиву видавничої продукції, а кожен елемент окремого видання — відносно самостійною системою, утвореною з елементів нижчого порядку. Дотримуючись принципу системного підходу, науковець мусить залучати літературу з різних сфер знань: теорії та практики редакційно-видавничої справи й редагування, лінгвістики, педагогіки, психології, інформаційних технологій тощо.

Спираючись на принцип науковості, проблему можна вивчати всебічно — досліджувати явища в історичному контексті, виокремлювати чинники, які негативно позначаються на якості видань, вивчати думки потенційних читачів, аналізувати мову та стиль, структуру, функції, враховувати основні фактори, від яких залежить видавнича діяльність. Варто зауважити, що з принципу науковості випливає прикладний характер отриманих висновків, можливість їх використання у редакційно-видавничій практиці.

Згідно з принципом цілісності, будь-яке видання слід розглядати як явище, усі елементи якого перебувають у прямій або опосередкованій взаємодії й утворюють одне комунікативне ціле.

Важливо також дотримуватися принципу об'єктивності. Розпочинаючи дослідження, потрібно спиратися на тезу, що отримані результати мають виключати будь-які прояви суб'єктивності, щоб не видавати бажане за дійсне. Проте кожне видання є продуктом структуротворчості, упорядкування конкретної особи або групи людей. Тож фактор суб'єктивності часто наявний, власне, в об'єкті пі-

знання. Досягти об'єктивності можна, зіставляючи аргументацію різних дослідників, будуючи висновки, що враховують різнобічні погляди. Дотримуючись означеного принципу, також необхідно зважати на динамічність процесів, які відбуваються у видавничій галузі.

Доцільним у наукових дослідженнях з питань видавничої справи та редагування, зокрема в історичному контексті, є історичний метод з використанням задля наукової об'єктивності документів і фактичного матеріалу (проведення архівних досліджень документального масиву).

Проблемно-хронологічний метод варто застосувати для вивчення у хронологічній послідовності зародження, формування та розвитку редакторської та видавничої справи.

Історико-описовий і порівняльно-історичний методи сприяють дослідженню виникнення, формування і розвитку вітчизняної та зарубіжної видавничої справи, визначенню ступеня їх важливості на певному історичному етапі.

Біографічний метод дає змогу дослідити соціально-політичні та соціально-культурні впливи на науково-творчі здобутки провідних редакторів і видавців минулого й сучасності.

Типологічний аналіз слід використовувати для поділу видань на тематико-типологічні групи. Порівняльний метод дозволяє визначити подібність і відмінність предметів і явищ, теорій, точок зору, виявити спільні риси, притаманні двом або кільком об'єктам. Порівнювати за найістотнішими ознаками доцільно лише такі явища, між якими існує певна об'єктивна спільність. Цей метод дозволяє виявити окремі тенденції і закономірності видавничої діяльності минулого для застосування їх у сучасній практиці, порівняти видання за якістю, зіставити підходи до підготовки текстів, визначити спільне і відмінне щодо принципів організації видавничої діяльності.

Редакційно-видавничий аспект випуску галузевої літератури та видань різного читачького призначення доцільно досліджувати на основі методу моніторингу діяльності видавництва.

Завдяки аналітико-синтетичному методу проблему можна розглянути цілісно, а також виявити окремі тенденції та закономірності видавничої діяльності.

Послугуючись методом каузального аналізу, який передбачає з'ясування причин виникнення певного явища, можна висвітлювати конкретні історичні обставини, на тлі яких функціонувала видавнича справа, та сучасні, — які формують та впливають на видавничий процес України.

Не варто до методів дослідження відносити вивчення літератури. Це етап студій, а не метод, що їх супроводжує. Робота з літературою дає змогу дізнатися, які боки і проблеми теми вже добре досліджені, щодо яких відбуваються наукові дискусії, які питання відкриті. Опрацювання літератури передбачає використання певних методів: складання бібліографії, реферування, конспектування, анотування, цитування. Однак наукові праці, написані лише на основі аналізу літератури, не що інше, як реферат.

Класифікацію та систематизацію теоретичних і емпіричних даних слід застосовувати для того, щоб досягти внутрішньої структурно-логічної впорядкованості під час викладу результатів дослідження. Наприклад, можна класифікувати основні проблеми сучасного книговидавництва, систематизувати типові помилки.

Експеримент варто використати, щоб апробувати й доказово перевірити вірогідність висунутих припущень, приміром, довести доцільність структури певного видання.

Для збору додаткової інформації ефективними є соціологічні методи: інтерв'ю, анкетування, бесіда. Результати можна опрацювати методами статистичного аналізу, порівняння та аналогії. Істотною помилкою, пов'язаною з їх використан-

ням, є те, що часто дослідники опитують тих, хто ближчий і доступніший: студентів, колег та ін. Нерідко респондент навмисно намагається виправдати очікування експериментатора. Тож науковість отриманих у такий спосіб результатів сумнівна.

Майже в будь-якій праці доцільним буде використання індуктивного і дедуктивного методів — логічних прийомів узагальнення отриманих емпіричним шляхом даних. Індуктивний передбачає рух думки від часткових суджень до загального висновку, дедуктивний — від загального судження до часткового висновку.

Такий метод, як моделювання дає змогу отримати знання про предмет дослідження, знайти оптимальну й ефективну модель організації видавничої справи.

За допомогою структурно-функціонального методу можна проаналізувати структуру текстів, а відтак сформулювати пропозиції щодо їх подальшої перебудови, стилістичного вдосконалення.

Аксіоматичний метод дозволяє прийняти деякі положення в дослідженні як аксіоми та всі інші твердження виводити з них шляхом міркування за логічними правилами.

Застосувавши метод актуалізації, можна екстраполювати раціональні надбання видавців минулого в сучасну книговидавничу практику.

На нашу думку, в наукових дослідженнях з теорії та історії видавничої справи й редагування варто сміливіше впроваджувати кількісні методи, дія яких базується на застосуванні математичного апарату. Саме за допомогою статистики виявляють значущість отриманих висновків, підтверджують їхню достовірність. Зокрема, слід скористатися такими методами статистичного аналізу даних: розрахунок критеріїв Пірсона, Стюдента, Фішера; формула Спірмена; складання варіаційних рядів; кореляційний та факторний аналіз даних; обрахування довірчих інтервалів випадкової величини; використання таблиці "достатньо великих чисел" для визначення кількості спостережень.

Із застосуванням статистичних методів обчислюють середні величини отриманих показників: середнє арифметичне, медіану, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації тощо. Для проведення цих підрахунків є відповідні формули та довідкові таблиці.

Спираючись на статистичні методи, редактор-дослідник може проводити вибіркові спостереження — найпоширеніший з усіх видів несущільного спостереження. Загальну сукупність однорідних об'єктів (одиниць), з якої здійснюється відбір для дослідження, у статистиці називають генеральною сукупністю. Відібрана для обстеження її частина має назву вибірки, або вибіркової сукупності. Результати дослідження вибірки уможливають висновки про властивості генеральної сукупності. Під час проведення вибіркового спостереження вивчаються не всі одиниці досліджуваного об'єкта, а лише деяка їх частина, що, однак, має відображати усю сукупність наче у зменшеному масштабі.

Залежно від основи вибірки у практиці таких обстежень використовують різні способи формування вибірових сукупностей, зокрема: простий випадковий, механічний (систематичний), розшарований (районований, типовий, стратифікований), серійний.

Переваги вибіркового спостереження перед суцільним: практичність (іноді немає можливості чи недоцільно здійснювати суцільне спостереження, наприклад, контроль якості підручників, дитячої книги, опитування фахівців), мінімальні затрати, швидкість, детальніше вивчення кожної одиниці спостереження.

Важливим спеціальним методом дослідження масивів видань є редакторський аналіз. Його варто проводити

комплексно за такими параметрами: комплектність; обсяг; композиція та рубрикація; система виділень; достовірність, доступність та доцільність фактичного матеріалу; мова і стиль; якість, кількість та доречність ілюстрацій; дотримання видавничих стандартів; упорядкованість апарату видання.

Значне місце в дослідженнях з теорії та історії видавничої справи й редагування належить контент-аналізу. За допомогою цього методу можна, наприклад, обчислити відсоток повідомлень у пресі на певну тему.

В. Іванов та М. Костенко визначають контент-аналіз як "якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів" [3, с. 66].

Кількісний контент-аналіз ґрунтується на аналізі частоти згадувань вибраних дослідником змістових одиниць, співвідношення їх появи у тексті, оцінок, з якими вони згадуються. Застосовується при дослідженні великих масивів інформації. При якісному контент-аналізі фахівець зосереджується не на кількості певних змістових одиниць у тексті, а на факті їх наявності чи відсутності, на з'ясуванні їхньої суті, формі подання. Цей метод доцільно використовувати для невеликих за обсягом текстів. У складних комплексних дослідженнях кількісний і якісний контент-аналізи поєднують, що дає можливість використовувати їхні переваги [4].

Від контент-аналізу слід відрізнити так званий контекстний аналіз, який використовують для того, щоб урахувати безпосередньо текстові умови вживання мовної одиниці.

Ще одним важливим для редактора науковим методом є дискурсивний аналіз — дослідження тексту, в основу якого покладено уявлення про дискурс як складне комунікативне ціле, що охоплює акт створення певного тексту, а також залежність мовного твору від різних екстралінгвістичних факторів — знань про світ, думок, настанов і конкретних цілей мовця [5].

Отже, у розпорядженні редактора-науковця чималий арсенал методів дослідження. Визначальним є використання саме тих, які дають змогу найповніше охарактеризувати

природу певного явища, отримати спеціальні наукові знання у вигляді емпіричних фактів, законів чи теорій. Перед дослідником насамперед постає завдання відібрати раціональні методи: найменш затратні, здатні швидко дати результат, а також максимально точні. Важливо обґрунтувати вибір методів дослідження і довести, що це обумовлено характером об'єкта вивчення, продемонструвати, що інші науковці успішно користувалися ними в аналогічних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. *Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій* // Бюлетень ВАК. — 2011. — № 9—10. — С. 2—10.
2. *Вимоги до фахових видань* : наказ від 4 квітня 2000 р. № 178 зі змінами і доповненнями, внесеними наказами ВАК України від 07.04.2004 № 211, від 07.07.2008 № 437, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України від 07.05.2004 за № 580/9179, від 15.01.2009 за № 21/16037 "Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та про їх апробацію". — Режим доступу: <http://vak.org.ua>. — Назва з екрана.
3. *Костенко Н. Досвід контент-аналізу: моделі та практики* : монографія / Н. Костенко, В. Іванов. — Київ : Центр вільної преси, 2003. — 200 с.
4. *Хилько М. Контент-аналіз: історія і визначення методу* / М. Хилько // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. — Вип. 112/2010. — Севастополь, 2010. — С. 44—48.
5. *Ильин М. В. Политический дискурс как предмет анализа* / М. В. Ильин // Политическая наука. Политический дискурс. — 2002. — № 3. — С. 7—19.

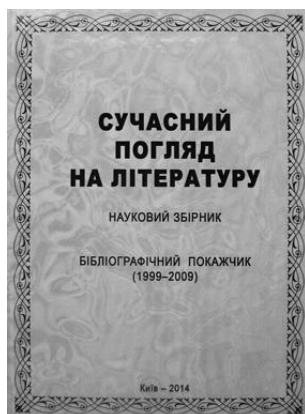
Рассмотрены возможные направления использования методов исследования в научных работах по теории и истории издательского дела и редактирования. Отдельное внимание уделено таким специальным методам, как редакторский анализ и контент-анализ.

The possible use of research methods in scientific papers on the theory and history of publishing and editing are described. The special methods as analysis and editorial content analysis are reviewed.

Надійшла до редакції 3 квітня 2015 року

РЕЦЕНЗІЇ

Шляхи зростання сучасного українського літературознавства

Сучасний погляд на літературу. Науковий збірник: бібліографічний покажчик (1999—2009) / авт. проекту та передм. С. Кіраль, редак. текст. англ. мовн. ают. А. Швідченко / Сидір Кіраль. — Київ—Ніжин, 2014. — 272 с.

У сучасному українському літературознавстві налічується небагато дослідницьких праць, які за структурою становлять інформативне зібрання наукових результатів його розвитку протягом певного періоду.

Бібліографічний покажчик "Сучасний погляд на літературу. Науковий збірник (1999—2009)", який вийшов 2014 року, належить саме до таких видань. У ньому зібрано й доскопливо систематизовано перелік усіх здобутків науковців у галузі літературознавства, що упродовж зазначених років публікували результати пошуків на сторінках наукового збірника. Автор і укладач — доктор філологічних наук, професор кафедри української, англій-

ської й латинської мов ім. М. Драй-Хмари Національного університету біоресурсів і природокористування України Сидір Степанович Кіраль, один із фундаторів видання, з 2003 року — відповідальний секретар (згодом — заступник відповідального редактора), який вагому частку наукового життя віддав видавничій справі.

Варто наголосити, що останніми роками українське бібліографознавство стало об'єктом пильної уваги науковців. Вийшли у світ не лише ґрунтовні теоретичні праці, а й важливі профільні видання. Відомо, що розвиток бібліографії відбувався у тісному зв'язку з наукою, культурою, новітніми технологіями. Водночас її теоретичні засади активно впливали на формування наукових шкіл, розвиток системи документальних комунікацій, зокрема на становлення різних пошукових систем. На жаль, щодо бібліографії як науки у широких колах існує дещо спрощений підхід, спричинений недостатньою обізнаністю зі специфікою роботи у цій галузі, недооцінкою тієї коло-сальної праці, яку доводиться виконувати при підготовці бібліографічних видань. Пригадується одне з інтерв'ю відомого українського літературознавця, академіка Віталія Дончика, який на запитання кореспондента газети "Літературна Україна", з чого починається його робота над новою темою, однозначно і слушно відповів — з підготовки бібліографіч-